

Şair və oxucu

(Nobel nitqi)

Beş-altı yaşım olanda dünyanın ən yaxşı şeirini seçmək üçün fikrimdə bir yarışma təşkil etmişdim. Finala iki şeir çıxmışdı: Vilyam Bleykin "Balaca zənci uşaq" və Stiven Fosterin "Svanni çayı". Nənəmin Lonq Aylendin cənub sahilindəki Cedarhast kəndindəki evinin yataq otağında Bleykin unudulmaz şeirini səsləyən, ürəyimdə oxuyaraq, Fosterin qüsbəli nəğməsinə də içimdə təkrarləyərək var-gəl edirdim. Bleyki oxumağa necə başlamışam müəmmədir. Deyəsən siyasət və tarix kitabları, xeyli də roman olan evimə də bir neçə şeir antologiyası da vardı. Ancaq mən Bleykin poeziyasını nənəmin eviyə bəyənmişdirəm. Nənəm kitab xəstəsi deyildi, amma evində Bleykin "Məsumiyyət və təcrübə nəğmələri" ilə yanaşı, əksəriyyətini əzbərlədiyim Şekspirin pyeslərindəki nəğmələrdən ibarət balaca bir kitabça da vardı. Şekspirin "Simbelin" pyesindəki nəğməni xüsusilə çox sevirdim, bircə misrasını başa düşməsəm də, onun utanacaq, qorxaq bir uşaq olan mənə həyəcanlı gələn üslubunun, qafiyələrinin və əksədə verən buyruqlarının cazibəsinə qapılmışdım: "Məzanna hamı hörmət etsin." Mən də buna ümid edirdim.

Kimisə şərəfləndirmək, ona böyük mükafatlar vermək üçün təşkil edilən bu cür yarışmalar mənə təbii gəlirdi; oxuduğum ilk kitablar olan miflər və əfsanələr bu cür mükafatlarla dolu idi. Dünyanın ən yaxşı şairi olmaq, o yaşım da belə, mənim üçün ən böyük mükafat idi. Bu bacım ilə mənim tərbiyə olunmaq tərzimizlə bağlı idi: Fransanı xilas etmək (Janna Dark), radiumu kəşf etmək (Mariya Küri). İyerarxik düşünməyin təhlükə və məhdudiyətlərini daha sonra anlamağa başladım, amma uşaqlıqda bir mükafata layiq görülmək mənə çox əhəmiyyətli gəlirdi. Dağın zirvəsinə çatmış, hər tərəfdən boyu görünən şəxs ordaki yeganə cəlbədicə şeyə çevilir. Ondan bir az aşağıdakı şəxs görünür.

Mövcud vəziyyətdə poeziya mənim üçün bu cür idi. Xüsusilə Bleykin necə xəyalımda tərtib etdiyim yarışmadan xəbərdar olduğunu hiss edirdim, əmin idim ki, nəticəni səbrsizliklə gözləyir. Öldüyünü bildirdim, amma hiss edirdim ki, yaşayır, mənimlə danışan səsinə eşidirdim, özünü gizlətsə də, bu səs onun sə-

siydi. Təkcə mənimlə, ya da məhz mənimlə danışdığını hiss edirdim. Özümü seçilmiş, imtiyazlı görürdüm; üstəgəl, həmişə danışmağa can atdığım Bleyklə, Şekspir ilə yanaşı, hal-hazırda söhbətləşdiyimi hiss edirdim.

Yarışmanı Bleyk qazandı, amma sonradan iki şeirin bir-birinə nə qədər oxşadığını gördüm; indi olduğu kimi o vaxt da kədər və həsrətlə yoğrulmuş insan səsi məni özünə çəkirdi. Yaşım ötdükcə, qayıdıb yenidən oxuduğum şairlər, mənə öz şeirlərində seçilmiş tamaşaçı qismində iştirak etdiklərim oldu. Səmimi, yoldan çıxaran, çox vaxt isə qapalı və məhrəm şairlər. Onlar stadion şairləri deyildi, özləri özləriylə danışan şairlər də.

Bu razılaşma (pakt) xoşuma gəlmişdi, şeirin bəhs etdiyi şeyin həm vacib, həm də rahibə, yaxud psixolojistə danışılanlar kimi şəxsi olmasını sevmişdim.

Nənəmin yataq otağındakı mükafat-

Kimisə şərəfləndirmək, ona böyük mükafatlar vermək üçün təşkil edilən bu cür yarışmalar mənə təbii gəlirdi; oxuduğum ilk kitablar olan miflər və əfsanələr bu cür mükafatlarla dolu idi. Dünyanın ən yaxşı şairi olmaq, o yaşım da belə, mənim üçün ən böyük mükafat idi. Bu bacım ilə mənim tərbiyə olunmaq tərzimizlə bağlı idi: Fransanı xilas etmək (Janna Dark), radiumu kəşf etmək (Mariya Küri). İyerarxik düşünməyin təhlükə və məhdudiyətlərini daha sonra anlamağa başladım, amma uşaqlıqda bir mükafata layiq görülmək mənə çox əhəmiyyətli gəlirdi. Dağın zirvəsinə çatmış, hər tərəfdən boyu görünən şəxs ordaki yeganə cəlbədicə şeyə çevilir. Ondan bir az aşağıdakı şəxs görünür

landırma mərasimi gizli olduğuna görə mənə poeziyanın yaratdığı intensiv duyğuların davamı kimi gəlirdi: davamı kimi, pozulması yox.

Bleyk mənimlə balaca zənci uşaq vasitəsilə danışdı; o, bu səsin gizli mənbəyi idi. Gözəgörünməz idi, eynilə balaca zənci uşaq kimi, ya da sadəcə dərrakəsi zəif, təkbəbütü balaca ağı uşaq onu yaxşı gömürdü. Amma bilir-dim ki, danışdığı ağı və haqlı qəzəb, oxucu, yaxud dinləyici tərəfindən hiss edilir; həmin oxucu uşaq olsa belə.

Hamının qabağında mükafatlandırılmaqsa, başqa mövzudur.

Heyatım boyunca böyük həvəs və ehtirasla oxuduğum şeirlərin hamısı bəhs etdiyim tipdə olub: səmimiyyətlə seçilən və gizli bir razılığa söykənən, dinləyicinin və ya oxucunun ordaki məhrəmiyə, ordaki feryada həssaslıqla həmrəylik göstərdiyi şeirlər. Emili Dikinson belə yazırdı:

"Mən heç kiməm! Sən də heç kimsən?
Onda biz cütlüyük – heç kimə demə!"

Ya da Eliot:

"Gəl gedək, sən və mən,
Axşam göyə sərilmişkən

əməliyyat masasındakı narkozlu xəstə kimig" – deyəndə skautlara çağırış etmir, cavabı oxucudan gözləyir. Məsələn, Şekspirin "Səni bir yaz gününə bənzətməmi?" misrasının əksinə, Şekspir məni yaz gününə bənzətmir.

Bu parlaq ustalığa qulaq misafiri olmağıma icazə verilir, amma şeiri mənim varlığıma ehtiyac duymur.

Mənim cazibəsinə qapıldığım sənətdə kütləvi səs, yaxud hökmlər təhlükə

kəlidir. Səmimi danışmağın riski şeirin və oxucunun gücünə güc qatır. Poeziyanı qaçılmaz şəkildə müdafiə etmək, ya da onun hörmətini qorumaq oxucu vasitəsilə mümkündür.

Əgər cəmiyyət şairi açıq formada sürgün etmək, yaxud görməzdən gəlmək əvəzinə, onu alqışlayır və ucaldırsa, həmin şairin başına gəlir? Məncə, bu şair özünü təhdid altında, küncə sıxışdırılmış hiss edəcək.

Dikinson şeirlərində bu məsələdən danışır; həmişə yox, amma tez-tez.

Cavanlıqda Emili Dikinsonu böyük ehtirasla oxumuşam. Adətən gecə gec saatlarda, hamı yatandan sonra, qonaq otağındakı divanda.

"Mən heç kiməm! Sən kimsən?
Sən də heç kimsən?"

O vaxtlar oxuduğum, hələ də təqdir etdiyim şeirində dediyi kimi:

"Onda biz cütlüyük – heç kimə demə!
Sürgün edərlər bizi, bilirsən də..."

Orada, divanda oturarkən, Dikinson məni seçmişdi, ya da məni tanımışdı. Biz seçilmişlər görünməzlikdə bir-biriylə çiyin-çiyinə yoldaşlıq edirdik və təkcə ikimiz bunun fərqindəydik. Biz dünyanın gözdəndə heç kimiydik.

Lakin bizim kimi bir ağac kötüyünün altını sığınacaq sayanlar üçün sür-

günün mənası nədir? Sürgün kötüyün yerindən tərpədilməsidir.

Burada Emili Dikinsonun gənc qızlar üzərindəki zərərli təsirinə bəhs etməm. Mən Dikinsonun ictimai həyata şübhəylə yanaşmasından, onu həssaslığı məhv edən ümumiləşdirmə, tərəfli həqiqətlərin səmimiyyətə və dürüstlüyə qalib gəldiyi müstəvi kimi görməsindən danışaram. Məsələn, təsəvvür edək ki, Dikinsonun adamı yoldan çıxaran səsinin yerinə məhkəmənin, hakimin səsi keçib: "Biz heç kimik, bəs sən kimsən?" Qəfildən cümlənin mesajı pisləşir.

8 oktyabr səhəri özümü burda bəhs etdiyim tələsə qapılmış şəkildə görmək məni heyərləndirmişdi. Işıq çox parlaq, miqyas çox böyük idi.

Biz – yazı adamları, çox güman ki, daha çox insana çatmağı arzulayıyıq. Ancaq bəzi şairlər daha çox insana çatmağı böyük auditoriyaya çıxmaq kimi, yəni məkan kontekstində qavramırlar. Onlar daha çox adama çatmağı yavaş-yavaş, sırayla, gələcəkdə reallaşacaq məsələ kimi dərk edirlər. Oxucular isə qəribə və təsirlə şəkildə həmişə bir-bir, tək-tək gəlirlər.

İnanıram ki, İsveç Akademiyası mənə bu mükafatı verərkən, kütləviyin zaman-zaman çoxalıb sıxışdığı, ancaq heç vaxt yerinə keçə bilmədiyini fərdi, məhrəm səsi şərəfləndirib.

Luiza Qlük